

Літургія й архітектура: про центр і світло нашої віри

ІГОР ГНЮС

17 КВІТНЯ 2019

Мабуть, кожен у дитинстві любив розглядати пари майже однакових малюнків, інструкція до яких просила знайти кілька відмінностей. У деяких храмах, збудованих останніми десятиліттями, під час Меси іноді виникає саме таке відчуття: щось відрізняється, щось не так, але й духовенству, і мирянам буває непросто вказати, що саме.



Фото: Josh Applegate

У чому суть проблеми? Відповідь на це запитання можна пов'язати з поняттями «сучасна людина» й «сучасна епоха». Є переконання, що сучасна людина потребує сучасної літургії й сучасного сакрального простору, що стародавні форми не відповідають новій епосі. Реформи II Ватиканського собору були спрямовані на адаптацію стародавньої літургії до сучасності (цікаво, що в соборних документах не йдеться про пристосування сучасної людини до стародавньої літургії). Однак варто поставити фундаментальне запитання: чи так уже сильно людина XXI століття відрізняється від минулих поколінь? Звісно, цивілізаційні й культурні умови змінюються, але природа людини, її духовно-тілесність залишається та сама. Доказів цього є чимало, і в антропології, і в історії. Латинське прислів'я називає історію вчителькою життя – *historia magistra vitae est*. Та чого вона могла б навчити, якби сьогодні люди були зовсім інші, ніж сто років тому?

Тож, мабуть, варто говорити не про осучаснення літургії, а про її увиразнення, про риси літургійного простору, які дозволяють промовистіше вказати на центральне місце Бога.

Християнська молитва від початку існування Церкви була скерована на схід; це частина Традиції, як підкреслює Бенедикт XVI. Спільне звернення священника й мирян до Господа означає спільне очікування Церкви на Його друге повернення у Славі. Хтось скаже, що не годиться священникові стояти плечима до вірних. Проте хіба суть Меси полягає в зустрічі священника з мирянами? Звісно, ні. Уявімо собі, що до нашого парафіяльного храму приїздить Папа Римський. Зрозуміло, що настоятель, вітаючи Понтифіка, не попросить його стати між мирянами, щоб не показувати їм спину; навпаки, він перший привітає гостя, стане навколішки й поцілує перстень рибалки. Тим більшого значення набуває спільне звернення до Господа під час Меси – адже вітаємо Когось значно важливішого, ніж Папа.

Луї Бує, французький богослов, пише, що молитва священника, скерована в бік вірних, типова для Рима й околиць. Місце для служителя Меси було передбачене в апсиді, але схід, спільний напрямок молитви, був з боку головного входу. І, коли починалася євхаристійна молитва, вірні поверталися обличчями на схід, щоб молитися спільно зі священником.

Розп'яття, хрест нашого Спасителя, має бути спільним сходом для священника й вірних.

Це цікаве дослідження, яке допомагає зрозуміти еволюцію літургії, але виникає запитання, як сьогодні подбати, щоб у видимій символічно-знаковій формі у центрі літургійного простору

перебував саме Христос. Йозеф Рацінгер у праці «Дух літургії» писав, що розп'яття, хрест нашого Спасителя, має бути спільним сходом для священника й вірних, навіть коли священник молиться по інший бік вітваря, ніж віряни. Кардинал Робер Сара, префект Конгрегації Божого культу й дисципліни таїнств, заохочує на кожному вітарі, незалежно від просторової орієнтації будівлі, встановлювати хрест.

Такий підхід до літургійного центру важливий також для екуменічного діалогу, бо наголошує на спільному джерелі й тисячолітній єдності церковної Традиції. На думку спадає коротка розмова з православним дияконом, який випадково зайшов до католицького храму й побачив, що священник служить Месу обличчям до людей, а величезний Хрест висить за його спиною на стіні-апсиді. Диякон іронічно, але і з симпатією зауважив, що негоже слугі стояти плечима до Господа.

Із літургійним центром пов'язане також місце зберігання Пресвятих Дарів у дароносиці. Кассіан Фолсом, американський бенедиктинець, пише про цікавий розвиток традиції зберігання Євхаристії поза Месою. Під впливом догматичних і душпастирських викликів місце зберігання Пресвятих Дарів змінювалося: від спеціального приміщення (*sacrarium* або *pastoforio*) в південній частині храму до центрального місця на головному вітарі. Тридентська реформа зафіксувала центральне місце найбільшого скарбу Церкви – Євхаристії – на центральній осі храму, щоб підкреслити реальну присутність Ісуса Христа.

Деякі сучасні католицькі храми втратили, так би мовити, євхаристійний блиск і більше скидаються на виробничі цехи чи дитячі садки. Побожна людина поглядом шукає місця євхаристійного перебування Христа, червоної лампадки, але її не видно: або взагалі немає, або Господар Церкви і храму поставлений у бічну каплицю, яку люди проминають, не складаючи шани.

Якщо в літургії забракне мовчання, яке охороняє таємницю Бога, то чи людина побачить різницю між Службою Божою й передвиборчою кампанією?

Ще один міф про «сучасну людину» полягає в тому, що пізнання обмежене тільки розумінням змісту слів. Сучасна психологія й педагогіка доводять, що понад половину інформації людина черпає з жестів, міміки, вбрання, кольорів, знаків і символів. Це стосується й літургії, яка діє на

всі п'ять чуттів. Якщо в літургії забракне мовчання, яке охороняє таємницю Бога, то чи людина побачить різницю між Службою Божою й передвиборчою кампанією? Людина починає говорити пошепки, коли вимовляє слова любові, пише кардинал Робер Сара; чи ж не так має бути під час Меси, коли ми звертаємося до Бога? Чи в маленькій монастирській каплиці, де на Месу збираються п'ять осіб разом зі священником, потрібен мікрофон?

Остання річ стосується краси. Усім подобаються середньовічні храми – у сучасному світі вони навіть стають чималим поштовхом для розвитку туризму. І справа тут не тільки в естетиці. Середньовічні архітектори й будівельники, мабуть, глибоко вірили, бо без істинної віри навряд чи можна було б звести такі споруди, що вказують на велич Бога і блиск Його істини. Їх будували впродовж десятків років і з найкращих матеріалів; а шедевр сучасного сакрального мистецтва, храм Святої Родини в Барселоні, досі незавершений. Це хороший приклад для наслідування.

Переживаючи кризу віри, помітну і в літургійному просторі, Церква не втрачає надії на Триєдиного Бога, Який заснував її й підтримує на земному шляху. У теології є поняття «*Ecclesia semper reformanda*» – Церква, що завжди перебуває в оновленні; а мета цього оновлення – запевнити, що Церква Христова продовжує спасенну дію Бога у світі.